

שיעור במנהיגות

הרב זאב רונס

- א. פתיחה
- ב. אברהם אבינו
- ג. אהרן הכהן
- ד. פנחס
- ה. משה רבנו בחטא העגל
- ו. משה רבנו במי מריבה
- ז. המגלים של יהושע
- ח. יונה בן אמתי
- ט. אסתר המלכה
- י. דברי סיום

א. פתיחה

חיים אנו בתקופה בה "פרשיה רודפת פרשיה". כמעט בכל יום מודיעים כלי התקשורת על חשד נוסף בו חשוד איש ציבור. התרגלנו כבר לראות תיקי חקירה המתנהלים נגד מנהיגים בכירים ובתקופה האחרונה, אף ריצוי עונשי מאסר של נשיא מדינה וראש ממשלה לשעבר. נראה שצו השעה הינו לימוד 'מוסר הנהגה', לימוד סוגיה זו של המוסריות הדרושה ממנהיג ואיש ציבור בישראל. מהעיון בתולדותיהם והתנהגותם של אבות האומה, נוכל ללמוד שיעור חשוב ביותר בסוגיה זו.

בהקדמתו לספר בראשית, מסביר הנצי"ב מדוע הנביאים כינו ספר זה בשם "ספר הישר", כפי שכתוב: "הלא היא כתובה על ספר הישר" (יהושע י, ג), "הנה כתובה על ספר הישר" (שמואל ב א, יח). הנצי"ב אומר שהכינוי "ישר" נאמר על אדם שמלבד חסידותו וצדקותו לפני ה', מתנהג הוא ביושר והגינות עם כל בני האדם.

שקב"ה ישר הוא, ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם, ולא בעקמימות, אע"ג שהוא לשם שמים, דזה גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ.

על פי זה הוא מסביר, שהאבות נקראו ישרים על שם שמלבד צדקותם וחסידותם "עוד היו ישרים, היינו שהתנהגו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכוערים, מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם". כדי שאף אנו נהיה "ישרים" עלינו ללמוד מסיפורי הישרים הכתובים בספר הישר ובשאר ספרי תורתנו הקדושה.

ברצוני להתמקד בהתנהגותם של מנהיגי עם ישראל בעתות משבר ובאירועים מיוחדים, ולראות איזה שיעור ניתן ללמוד מהם בעניין מנהיגות.

א. אברהם אבינו

לפני שה' הופך את סדום ועמורה, ה' אומר "המכסה אני מאברהם אשר אני עושה" (בראשית יח, יז), ה' מספר לאברהם מה הולך לקרות בסדום ונותן לאברהם הזדמנות להתפלל עליהם. ה' מנמק את ההחלטה לעדכן את אברהם בנעשה בסדום: "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה'..." (שם פס' ט). וצריך להבין, מה הקשר בין הדברים? מדוע העובדה שאברהם מחנך את בניו ואת מחייבת שה' לא יכסה ויסתיר מאברהם את מעשה סדום!?

ה'חתם סופר' במאמרו "פיתוחי חותם" (מובא בהקדמתו לשו"ת חת"ס חלק יו"ד) מסביר שאברהם אבינו למד לקח מהתנהגותו של חנוך שהיה בדורות שלפניו. על חנוך נאמר "ויתהלך חנוך את האלוקים, ואיננו כי לקח אותו אלוקים" (שם ה, כד). חנוך התקרב כל כך לה' שמרוב דביקות הוא נפרד ממגבלות הגוף החומרי ודבק בשכינה. ובלשונו של החת"ס:

מי לנו גדול מחנוך אשר מעוצם תשוקתו ודביקותו בה', נתפרדה החבילה חברת ארבע היסודות, חדל להיות אדם ונתעלה להיות כאחד מצבא מרום במרום העומדים את פני המלך לשרתו.

אברהם החליט שלא זו הדרך שחפץ בה ה'. שהרי עם כל צדקותו של חנוך, הוא עזב את העולם והשאיר את בני דורו ברשותם, עד כדי כך שלא הרבה זמן אחר כך, הם נשמדו בזמן המבול. חנוך מרוב פרישותו ומרוב המרחק שהיה בינו לבין בני דורו, לא הצליח להשפיע עליהם ולגרורם לדורו להיטיב את מעשיהם. חנוך עלה והתעלה, דבק בה' בצורה המושלמת ביותר, אך בני דורו נשארו בכל פחיתותם. אברהם מחליט שאין זו דרך ה'. להקב"ה לא חסר מלאכים במרום, הקב"ה מחפש "אנשי קודש", אנשים שחיים בעולם הזה, עם כל נמיכותו וגשמיותו, ובכל זאת מצליחים להחדיר את הקדושה ואת דבר ה' לתוך עולם החומר. ה' חפץ בצדיקים שמעורבים בדעת עם הבריות ומשפיעים מצדקותם על כל בני דורם. צדיקים שמתעלים בדרגות הקדושה אך מעלים את בני דורם יחד איתם.

כמובן, לדרך זו יש מחיר כבד. את דרגת ההתעלות והדביקות אליו מסוגל הצדיק להגיע בעצמו, לא יוכל להשיג עם בני דורו. כשהצדיק מקדיש מזמנו ומכוחותיו עבור הכלל, כמובן שהדבר בא על חשבון ההתעלות האישית שלו עצמו. אברהם מבין את המשמעות של הדרך אותה הוא בוחר ובמודע הוא מוותר על ההשגות הרוחניות אותם יכול היה להשיג לו היה נוקט בדרך של חנוך. אברהם מחליט שה' אינו חפץ באדם אחד שיהיה "צדיק יסוד עולם" אלא הוא חפץ בדור שלם שיהיו כולם צדיקים. אברהם מוותר על הדרגות הרוחניות שלו עבור הדאגה לכלל כולו.

על פי יסוד זה, מסביר ה'חתם סופר' מדוע ה' היה צריך להודיע לאברהם באופן מיוחד על הנעשה בסודם ואילו אברהם בעצמו לא ידע זאת בכוח נבואי:

אך אברהם אבינו עליו השלום באמת לא הגיע אל מדרגת נבואה כזו, כי לא היה לו פנאי להתבודד עצמו במחשבתו ולקשר נפשו במדרגת נבואה כזו, לפי שהיה מוטרד תמיד בלימוד התלמידים והיה דעתו מעורב בין הבריות להכניסם תחת כנפי השכינה. ואילו היו תלמידים האלו במעלה הנכונה, לא היה לימודו אותם מניעת התבודדות המחשבה. אך הם בתחילת לימודם היו במדרגה פחותה עד שהיה צריך להכניסם לאט לאט. ... ועל שהתנועע נפשו תמיד להתעסק עם קצרי דעת כאלו, לא נשאר לו פנאי להתבודד מחשבותיו לנבואה כזו.

לכן, כשה' רואה שאברהם לא הגיע לדרגת הנבואה, אך אין זה משום חיסרון באברהם אבינו, אלא אדרבה, משום השקעתו הרבה בכלל לקרבם וללמדם את ה'. וממשיך ה'חתם סופר':

כי אין חיסרון בשלמות נפשו, וכל מיעוט הכנתו אל הנבואה הוא רק ע"י שהוא מטריד עצמו לכבודי, ולמעני משליך נפשו מנגד וגוזל ממנה מעלת הנבואה. א"כ, לא יתכן שצדיק כזה יפסיד על ידי עבודתו באהבתו אותי.

זהו הסיבה שה' אמר "המכסה אני מאברהם", ה' אומר שלא יתכן שהוא יסתיר זאת מאברהם, שהרי כל הסיבה שהוא לא יודע זאת בעצמו בעזרת כוח הנבואה הוא "כי ידעתיו אשר יצוה את בניו...". על פי יסוד זה מסביר החת"ס מדוע מכל האבות, דוקא אברהם נקרא "אברהם אוהבי" (ישעיה מא, ח). כי אהבתו הגדולה של אברהם לה' היא שגרמה לו "להשליך נפשו מנגד" ולפעול לקרב את בני דורו לה'. אהבתו הגדולה של אברהם לה' גרמה "כמים הפנים לפנים" שה' אהב ביותר את אברהם ועל כן זכה לתואר "אברהם אוהבי".

כאמור, אברהם אבינו העדיף את הדאגה לטובת הכלל על פני הדאגה לרמתו הרוחנית האישית. התנהגות זו של דאגה לכלל בכל מקרה ובכל מחיר, מוצאים אנו אף אצל מנהיגים נוספים.

ב. אהרן הכהן

בפרשת תצוה, הקב"ה מצווה את משה רבנו על תהליך הכשרתם וקידושם של הכוהנים לעבודתם במשכן "וזה אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי ... (שמות כט, א). אחד מהדברים שמשה נצטווה הוא לשחוט איל ולהזות מדמו "על תנוך אוזן אהרן ועל תנוך אוזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית ... (שם יט, כ). משמע מהפסוק שכל איבר עליו מזים מדם האיל, יש להזות תחילה על אהרן ואחר כך יש להזות על

בניו. כלומר, יש להזות על אוזן אהרן ואז על אוזן בניו. אחר כך יש להזות על בוחן אהרן ואז על של בניו ולבסוף יש להזות על רגל אהרן ואז על רגל בניו.

אמנם, בביצוע בפועל של ציווי זה רואים שמשה לא נהג כך. בפרשת צו כתוב "וישחט, ויקח משה מדמו ויתן על תנוד אוזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית". (ויקרא ח, כג). רק אחרי שמשה סיים לגמרי להזות על אהרן נאמר "ויקרב את בני אהרן" (שם כד) ורק אז הוא מזה גם עליהם. אם כן, רואים שמשה רבנו שינה מהציווי שנצטווה ובמקום להזות אבר אבר, קודם על אברו של אהרן ואז על אברי בניו, משה רבנו מקדים את כל ההזאות על אהרן ורק אז ניגש להזות על בניו. מה הביא את משה רבנו לשנות מציווי מפורש של ה'?!¹

כותב על כך הנצי"ב (העמק דבר שמות כט, כ):

דמעשה העגל שהיה בין הציווי והמעשה גרם לדבר, דלפני מעשה העגל היו אהרן ובניו שווין בסגולת הכהונה, ורק משום שהיה אביהם וגדול מהם היה כהן גדול, אבל לאחר העגל שמסר נפשו על ישראל¹ ... שהיה כמו עוזר במעשה העגל מכל מקום ידע הקב"ה שהוא רק משום אהבת ישראל שמסר נפשו ונשמתו בשבילם, ומשום הכי מגיע לו ביחוד כהונה גדולה. ... ומשום זה הקדים משה להכשירו קודם לבניו.

כלומר, שלפי הנצי"ב אהרן "קונה" את זכות הכהונה בזמן מעשה העגל. קודם לחטא העגל, אהרן נבחר לכהונה הגדולה מפאת היותו "זקן השבט" ואביהם של שאר הכהנים, אך לא בגלל מעלה אמתית שהיתה בו עליהם. בזכות התמסרותו הטוטאלית והבלתי מתפשרת של אהרן עבור עם ישראל בזמן העגל ונכונותו למסור את הדבר היקר מכל שיש לאדם, את נשמתו ואת חלקו בעולם הבא, הוא נהיה ראוי באמת לכהונה הגדולה. משה רבנו הבין שהמניע היחיד של אהרן בהשתתפותו במעשה העגל היה לעכב את עשייתו, בתקווה שמשה רבנו יגיע טרם עשייתו. אהרן יודע שזו הסיכוי היחיד להציל אותם מהעבירה. ולמרות שאהרן הסתכן במעשהו זה, שהרי אם התוכנית לא תצליח והעגל יעשה לפני שמשה רבנו מגיע, הרי שכעת אהרן שותף עמהם בעבירה. אך אהרן מוכן לכך כי זה היה הסיכוי היחיד להציל אותם. כעת מבין משה שאהרן נבחר לכהונה הגדולה, לא בגלל שהוא זקן השבט אלא בגלל שהוא מנהיג אמת שמוכן לעשות הכל תוך הקרבה אישית עבור הכלל. בכדי לבטא עניין זה, משה מחליט לשנות מהסדר שציווה ה' והוא מקדים להזות על כל איבריו של אהרן אחיו, ורק כשהוא מסיים לגמרי עם אהרן הוא עובר להזות גם על הבנים, ובכך הדגיש והראה לכל שאהרן הוא בדרגה אחרת לגמרי מעל דרגת בניו.

למדנו מכאן שיעור נפלא במנהיגות, המנהיג האמתי הינו זה שאין לו שום אינטרס מלבד טובת הכלל עד כדי כך שהוא מוכן למסור את עצמו, את נפשו ואף את נשמתו, כשמבין שזהו הדבר הנצרך לטובתם.

ג. פנחס

הנצי"ב בדבריו בפרשת תצוה עורך השוואה בין אהרן לבין פנחס וכך הוא כותב:

ומשום הכי מגיע לו ביחוד כהונה גדולה, יותר מפנחס שזכה לכהונה גדולה משום שמסר נפשו על ישראל, ואהרן יתרה עשה למסור נשמתו בשבילם שהרי השתתף עמם בעוון חמור כדי להצילם.

לפי הנצי"ב, פנחס היה מוכן למסור את נפשו להצלת ישראל. שהרי כאשר זמרי עשה את המעשה וחוטא עם כזבי בת צור, פגעה מגפה בעם שהרגה עשרים וארבע אלף מישראל. פנחס מבין שהדרך היחידה לעצור את המגיפה היא בהריגתם של זמרי וכזבי. פנחס לוקח את הרומח בידו ויוצא לעשות מעשה, בידועו שמבחינתו של זמרי, פנחס הוא רודף שבא להורגו ושמצד הדין מותר לזמרי להציל את עצמו בהריגת פנחס. למרות זאת, פנחס ממשיך במעשה מתוך נכונות של מסירות נפש ויוצא להרוג את זמרי. אך אהרן במעשה העגל עשה דבר גדול הרבה יותר, הוא לא היה מוכן למסור רק את נפשו, הוא היה מוכן למסור אפילו את נשמתו בשביל הצלתם של ישראל.

¹ הנצי"ב מפנה כאן לויקרא רבה (פרשת צו פרשה י): "וירא אהרן" - מה ראה? אמר אהרן, אם בונין הן אותו הסירחון נתלה בהן, מוטב שיתלה הסירחון בי ולא בישראל. רבי אבא בר יודן בשם ר' אבא משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתך את אביו א"ל פדגונו אל תייגע את עצמך תן לי ואני חותך. הציץ המלך עליו א"ל יודע אני להיכן היתה כוונתך מוטב שיתלה הסירחון בך ולא בבני, ... אמר לו חייך שמכל שבטו של לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה.

אמנם, נראה שגם פנחס עצמו הגיע לא רק לדרגה של מסירות נפש עבור ישראל, אלא גם הוא כאהרן, הגיע לדרגה של מסירות נשמה.

על הפסוק: "פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הָשִׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל..." (במדבר פרק כה, יא) כותב הימשך חכמה שפנחס במעשה הריגת זמרי עשה שני דברים. הוא מסר את נפשו להצלת כלל ישראל והוא מסר גם את נשמתו בשבילם.

הוא מסר את נפשו כי כמבואר לעיל, הוא היה יכול להיהרג על ידי זמרי². אך מחדש הימשך חכמה, שהוא מסר גם את נשמתו ואלו דבריו (במדבר כה, יא):

השני, שהפקיר את כל העולם הבא וקנא לטובתם של ישראל, וכמו שאמרו (סנהדרין פב, ב) "ויעמוד פנחס ויפלל" (תהלים קו, ל) שעשה פלילות עם קונו - על אלה ייהרגו כ"ד אלף מישראל!?! ... ובאהרן אמרו רז"ל (ויקרא רבה י, ג) שרצה להרחיקם עד יום מחר, עשה העגל, ומוטב שיתלו הסירחון בי ואל יאבדו ישראל. הרי מפני תועליות ישראל השליך כל חלקו בעולם הבא לאהבת ישראל. לכן ייחסו הכתוב "בן אהרן".

כלומר, שמלבד מעשה הריגת זמרי, פנחס גם בא בתביעה אל הקב"ה ודרש את הפסקת המגפה. פנחס לא וויתר על תביעה זו למרות שהגמרא אומרת שכששמעו את דברי פנחס - "בקשו מלאכי השרת לדחפו, אמר להן: הניחו לו, קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא". בתלמוד ירושלמי (מסכת סנהדרין פרק ט) הגרסה היא ש"ביקשו לנדותו". כלומר, שבעקבות עשיית "פלילות עם קונו" פנחס כמעט איבד את חלקו בעולם הבא והוא היה מוכן לכך מתוך אהבתו ומסירותו הגדולה לעם ישראל ובכדי לנסות להצילם מהמגפה. במעשהו זה, פנחס הולך בעקבות סבו אהרן הכהן ומוסר אף את נשמתו בשביל עם ישראל ומשום כך הכתוב מיחסו אחר אהרן "פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן". השכר של שניהם אף הוא זהה ושניהם זוכים לכהונה גדולה.

ז. משה רבנו וחטא העגל

באמת, מידה זו של מסירות מוחלטת לעם ישראל, מסירות נפש ומסירות נשמה, מוצאים אנו כמובן גם אצל משה רבנו מנהיגם של ישראל. אחרי שה' מספר למשה על כך שישאל חטאו בחטא העגל, ה' אומר למשה (שמות פרק לב, י) "וְעֵתָה הִנֵּיחָה לִי וַיְחַר אֲפִי בָהֶם וְאָכַלְתָּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל". משה רבנו מתפלל ומתחנן לה' שישלח לעם ישראל ובסופו של דבר הוא אומר לה' (שמות פרק לב, לב) "וְעֵתָה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסַּפְרָךְ אֲשֶׁר פָּתַבְתָּ". רש"י במקום מציין שפסוק זה הינו "מקרא קצר", שהרי ברור מהפסוק שאם ה' לא ישלח לעם ישראל אז משה רבנו מבקש "מחני נא מספרך אשר כתבת". אך תחילת הפסוק אינו ברור, מה מבקש משה מה' אם הוא כן ישלח לעם ישראל? ועל כך עונה רש"י שעל הצד שה' סולח אז "הרי טוב, איני אומר לך מחני".

אמנם, ניתן לפרש את הפסוק באופן אחר. ישנם מפרשים הסוברים שפסוק זה אינו "מקרא קצר" כפי שכתב רש"י. האברבנאל (בפירושו על התורה, שם) אחרי שמביא את פירושו של רש"י, כותב:

ונראה לי, שאין חסרון בכתוב הזה כלל, אבל ענינו שמשה רבינו קץ בחייו ובהנהגתו לעם ... ולכן ביקש במקום הזה ואמר: בין "אם תשא חטאתם", "ואם אין" – רוצה לומר שלא תשא חטאתם, בין להא ובין להא "מחני נא מספרך", כלומר: שימיתו וימחהו מספר החיים שכתוב בו לפניו יתברך כל הכתוב לחיים. כי לא יחפוץ לחיות עוד על פני האדמה.

כלומר שלאברבנאל הבקשה של "מחני נא" אינה רק בתנאי שה' לא ישלח להם, אלא הבקשה תקפה בכל מקרה. גם המלבי"ם בפירושו לפסוק זה³, הולך בכיוון האברבנאל וכותב שבקשת "מחני נא" הינה בכל מקרה ואינה תלויה באם ה' ישלח להם או לא:

² עבור מעשה זה של מסירות נפש התורה מייחסת את פנחס לאביו אלעזר, שגם הוא מסר נפשו עבור הצלת ישראל כשיצא להרוג את אותם מישראל שחזרו לאחוריהם למצרים אחרי מיתת אהרן והסתלקות ענני הכבוד.

³ הרב מ"מ כשר בתורה שלמה פרשת כי תשא פרק לב הערה רנא כותב: "מעניין הדבר איך מחברים שונים חשבו שכותבים פירושים חדשים ולא ידעו שכווננו לדברי הקדמונים". הוא מביא שהחיד"א (בספרו פני דוד) והשפת אמת (ליקוטים, בשם הרבי מקוצק) כותבים פירושים דומים.

בין "אם תשא חטאתם" ובין "אם אין", מחני נא - ר"ל שאתה מצדך יכול להיות שתשא חטאתם, אבל אנכי קצתי בחיי ואבקש שתמחה שמי מספר חיים, כי טוב מותי מחיי וזוה מסר את עצמו למיתה.

בחסבר הדברים, שמעתי את הביאור הבא⁴: כשה' אומר למשה "הניחה לי ... ואכלם", משה כביכול אומר לה' שהוא אינו יכול לכלות את עם ישראל, שהרי "בראשית ברא אלוקים" וכפי שדורשים חז"ל "בשביל ישראל שנקראו ראשית ובשביל התורה שנקראת ראשית". כלומר, שללא עם ישראל אין קיום לעולם וכל מעשה בראשית יחזור לתוהו ובוהו! על כך עונה ה' "ואעשה אותך לגוי גדול", כלומר, עם ישראל אמנם חטא, אך אתה לא, ולכן אני יכול להרשות לעצמי לכלות אותם ולהשאיר אותך ולהתחיל עם חדש ממך. כעת, משה רבנו מבין את החשבון של ה', והוא מבין שאם הוא עצמו היה חוטא יחד איתם, הרי שהי' לא היה יכול להשמיד את כולם – שהרי ללא עם ישראל אין קיום לעולם, ורק בגלל שהם חטאו והוא לא, אז ניתן להשמיד אותם ולהשאיר אותם. אם כך, משה רבנו מגיע למסקנה שעצם מציאותו בעולם אינה לטובתם של ישראל. משה מכיר את טבעם שהם עלולים לחטוא שוב בעתיד, ומשה מכיר גם את עצמו ויודע שהוא לא יחטא איתם, ואם כן, אפילו אם בפעם הזאת, משה יצליח בעזרת תפילותיו להביא את ה' לסלוח לעם ישראל, מי יודע אם הוא יצליח בכך בפעמים הבאות שהם יחטאו. ממילא, אומר משה שלטובת עתידם של עם ישראל עדיף שהוא לא יהיה בעולם.

לפי הסבר זה, ניתן לפרש את הפסוק אחרת מרש"י. יתכן והפסוק אינו מקרא קצר ובאמת בפסוק ישנה רק בקשה אחת. "ועתה" – אומר משה, כעת שהבנתי את חשבונו של מקום. "אם תשא חטאתם ואם אין" – בין אם תסלח להם כעת על חטא העגל ובין אם לא תסלח להם. "מחני נא מספרך אשר כתבת" – הבקשה שלי היא אחת, והיא שאני אפסיק מלהתקיים בעולם, שהרי הקיום שלי עלול לאפשר להקב"ה יום אחד להעלות בדעתו לפגוע בעם ישראל. ואם כך, אני בעולם כזה איני רוצה להיות! ובלשונו של המדרש (דברים רבה (וילנא) כי תבוא פרשה ז) "ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנוק צפורנו של אחד מהם".

הגמרא במסכת ראש השנה (דף טז עמוד ב) לומדת מפסוק זה שביום ראש השנה שלושה ספרים נפתחים:

"מחני נא" - זה ספרן של רשעים, "מספרך" - זה ספרן של צדיקים, "אשר כתבת" - זה ספרן של בינוניים.

ממילא, כשמשה מבקש "מחני נא", הוא מבקש להימחק מכל הספרים, של צדיקים, בינוניים ורשעים. כלומר שהוא מבקש שקיומו בעולם ימחה ויישכח לגמרי ושכל השכר שמחכה לו לעתיד לבא, הכל ייעלם ויימחק! הרי שכאן אנו פוגשים וויתור גמור, לא רק על עולם הזה, אלא אפילו על עולם הבא, מתוך דאגה לטובתם של ישראל!

ה. משה רבנו במי מריבה

התנהגות זו של הקרבה טוטאלית של משה רבנו עבור עם ישראל, בא לידי ביטוי אף בפרשת "מי מריבה". אחרי שמשה מכה בסלע בשבינד להוציא את מימיו, אומרת התורה (במדבר כ, יב):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם:

מפרשי התורה מנסים להבין מה בדיוק היה חטאם של משה ואהרן, ומציעים אפשרויות שונות: עצם ההכאה בסלע במקום דיבור⁵, חטא של כעס⁶, הכינוי של עם ישראל בשם "מורים"⁷ ועוד⁸. המכנה המשותף ביניהם הוא שבהחלט היה כאן חטא מסוים. אך על הנחה זו ניתן להקשות מספר קושיות.

ראשית, על הפסוק: "וּלְלוֹי אָמַר תְּמַיֵּד וְאוֹרִיֵּד לְאִישׁ חֲסִידְךָ אֲשֶׁר נָסִיתוּ בְּמִסָּה תְּרִיבָהוּ עַל מִי מְרִיבָה" (דברים פרק לג פסוק ח), כותב אונקלוס: "וללוי אמר תומיא ואוריא אלבישתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך, דנסיתהי

⁴ שמעתי פירוש זה מהרב יחזקאל סופר שליט"א, בשם הרב לוי יצחק שניאורסון זצ"ל, אביו של הרב מנחם מנדל שניאורסון, האדמו"ר האחרון של תב"ד.

⁵ רש"י, ד"ה "להקדישני". מובא בהמשך.

⁶ רמב"ם, שמונה פרקים, פרק ד.

⁷ ילקוט שמעוני פרשת ואתחנן רמז תתינ

⁸ עיין אור החיים הקדוש (במדבר כ, ח ד"ה "קח את המטה") שמביא עשר פירושים שונים לחטא.

בנסיתא והוה שלים, בחנתהי על מי מצותא ואשתכח מהימן". כלומר, שכותב אונקלוס שהקב"ה ניסה את אהרן בניסיונות והוא עמד בהם באופן מושלם, והוא נבחן על מי מריבה ונמצא נאמן. אם כך, משמע שמי מריבה היתה הצלחה של משה ואהרן ולא חטא!

בנוסף, בתפילת גשם, אותה אנו אומרים בתפילת מוסף של שמיני עצרת כתוב:

*זכור משוי מתיבת גומא מן המים, נמו דלה דלה והשקה צאן מים. סגולך עת צמאו למים,
על הסלע הך ויצאו מים – בצדקו חון חשרת מים.*

נראה שמטרת התפילה היא להזכיר את צדקותם של אבותינו הקדושים ובזכותם אנו מבקשים שהקב"ה יברך אותנו בגשמי ברכה. אם כן, מה העניין להזכיר את העובדה שמשה היכה בסלע ויצאו מים! אם אנו מזכירים זאת, סימן שזה מעשה צדקות של משה רבנו ולא להפך! ולכן אנו מבקשים "בצדקו חון חשרת מים!"

האם משה חטא במי מריבה או לא?!

על המילים "יען אשר לא האמנתם בי להקדישני..." אומר רש"י:

*להקדישני - שאילו דברתם אל הסלע והוציא, הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע
זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום, קל וחומר אנו.*

בספרו 'באר משה'⁹ מסביר האדמו"ר מאוז'רוב, ש"קל וחומר" זה גופא הוא שגרם למשה רבנו להכות בסלע.¹⁰ כי משה רבנו בהכירו את עם ישראל, ידע שהם עתידים לחטוא, ואז ייגרם קטרוג חמור על עם ישראל. שהרי הסלע "שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה, מקיים דבורו של מקום" ואילו אתם לא מקיימים. ובכדי למנוע קטרוג זה, משה מכה בסלע דוקא, שהרי גם עם ישראל יודעים להקשיב לה' כאשר מכים בהם.

וכפי שכותב שם ה'באר משה':

*לפיכך עשה מעשה בנפשו, ואמר כיון שהקב"ה ציוה עליו לקחת עמו את המטה, בוודאי נכלל
בוה שיכהו בסלע. ... וכונתו היתה שאפילו אם חלילה לא ילמדו מוסר, הרי מאידך לא יהיה
הדבר למכשול לישראל, כי כל עיקרו של הק"ו קשור בדיבור גרידא ... והנה במעשהו זה היה
בבחינת מה שאמרו על אהרן הכהן שאמר: מוטב שיתלה הסירחון בי ולא בישראל ...*

בהקשר זה, כותב ה'נועם אלימלך' (פרשת בלק):

*יש להקשות למה נענש משה רבינו עליו השלום במי מריבה בהכותו הסלע, הלא הסכים
הקדוש ברוך הוא על ידו דכתיב (במדבר כ, יא) ויצאו מים רבים, וכיון שעשה שלא כהוגן לא
היה להסלע להוציא מים, וכי עביד רחמנא ניסא לשקר!! אלא נראה בוודאי, חלילה לו
לאיש האלקים שלא לעשות רצון הבורא ברוך הוא, אלא שדרך הצדיק תמיד לחזור אחר
טובות ישראל ואף שנראה לו איזה דבר קצת עבירה בעשותו הדבר ההוא, אך שיהיה לטובות
ישראל, עושהו ויקבל עליו אף להיות בגיהנם עבורם, כי כל תשוקתו להטיבם.*

דברים אלו מזכירים את דברי הרמח"ל ב'מסילת ישרים' (פרק יט):

*כי אין הקדוש ברוך הוא אוהב אלא למי שאוהב את ישראל, וכל מה שאדם מגדיל אהבתו
לישראל, גם הקדוש ברוך הוא מגדיל עליו. ואלה הם הרועים האמתיים של ישראל שהקב"ה
חפץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל
הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל הגזירות הקשות ולפתוח עליהם שערי
הברכה. הא למה זה דומה, לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את
בניו אהבה נאמנת והוא דבר שהטבע יעיד עליו.*

ניתן לומר, שלטובתם של ישראל ובשביל למנוע מהם קטרוג, משה שינה מהציווי¹¹ והיכה בסלע. גם כאן, כמו בהתנהגותו בחטא העגל, משה שם את טובתם של ישראל בראש סדר העדיפויות. אולי זו היא כוונת אונקלוס

⁹ לרב משה יחיאל אפשטיין זצ"ל, האדמו"ר מאוז'רוב. פרשת חוקת עמי תקלז.

¹⁰ עיין בספר 'ברכת יצחק' להרב יצחק פרקש, עפ"י החיד"א בספרו 'ראש דוד'.

¹¹ מצאנו מקומות נוספים בהם שינה משה מציווי ה' ולא נענש, לדוגמה: בציווי הזאת הדם בקרבן פסח, ה' אמר "ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף" (שמות יב, ז) ומשה הפך את הסדר "והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות" (שם פס' כב).

בכך שמשה ואהרן עמדו בניסיון ובמבחן של מי מריבה ונמצאו נאמנים, שהם השכילו להבין מהו טובתם של ישראל ולפעול על פיו.

ג. המרגלים ששלח יהושע

המדרש עורך השוואה בין המרגלים ששלח משה לתור את הארץ, לבין שני המרגלים ששלח יהושע. את המרגלים של משה מכנה המדרש "רשעים" ואילו על המרגלים של יהושע אומר המדרש שלא היה מי שמסר נפשו להצליח בשליחותו יותר מאותם שני מרגלים. וזה לשון המדרש (במדבר רבה פרשת שלח פרשה טז):

שאינן לך חביב לפני הקדוש ברוך הוא כשליח שמשלתח לעשות מצוה, ונותן נפשו כדי שיצליח בשליחותו. ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנין נפשם להצליח בשליחותן כאותם שנים ששלח יהושע בן נון שגא' (יהושע ב) וישלח יהושע בן נון מן השטים. שנים מי היו? שני רבותינו אלו פנחס וכלב, והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותן. ... ללמדך כמה נתנו שני צדיקים אלו נפשם לעשות שליחותם. אבל שלוחים ששלח משה היו רשעים. מנין? ממה שקרינו בענין שלח לך אנשים.

מה היה המסירות הגדולה כל כך של אותם שני מרגלים, שעליהם אומר המדרש "ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנין נפשם להצליח בשליחותן כאותם שנים"?

כותב על כך ה"שם משמואל" (במדבר פרשת שלח, שנת תרע"ה):

והנה הפירוש שנתנו נפשם לעשות שליחותם היינו שלא לבד את גופם הפקירו והלכו על מנת ליהרג שאין זה כ"כ רבותא, אלא אף את נפשם הפקירו אפילו ללכת לשאול תחתית, שהרי באו בית אשה זונה ושמה רחב שעליה איתא בש"ס מגילה (ט"ו א) כל האומר רחב רחב מיד ניקרי, ובליקוטי התורה מהאר"י ז"ל שהיא לילית הקליפה, א"כ הרי הכניסו עצמם לסכנה עצומה כזו אפילו בנפש כדי שיעשה צורך גבוה.

כלומר, שלפי ה"שם משמואל" הגדלות של פנחס וכלב בשליחותם היה בכך שהם היו מוכנים, לא רק למסור את הנפש בשביל הצלחת השליחות, אלא הם היו מוכנים אפילו למסור את רמתם הרוחנית ולוותר על נשמתם בשבילה. לעומת מרגלים אלה, המרגלים של משה היו ההפך המוחלט, וכפי שממשיך ה"שם משמואל":

לפי ביאור מהות המרגלים ששלח יהושע יש להבין ענין המרגלים ששלח משה. והיינו דלעומת מרגלי יהושע שהשליכו את גו' נפש, רוח ונשמה] מנגד עבור צורך גבוה, היו הם להיפוך שחששו לנפשם, ואין הפירוש טובות עולם הזה, אלא השלמת נפשם ושכרם לעוה"ב, ומ"מ מאשר שחששו לנפשם וחסר להם הביטול אלא היו יש בעיני עצמם, שוב היו רשות ושליטת כח החיצונים עומדת לנגדם.

המרגלים של משה, חששו לירידה רוחנית שתהיה להם בארץ ישראל ולא היו מוכנים להתמסרות טוטאלית לשליחותם, כפי שעשו המרגלים של יהושע.

ד. יונה בן אמת

המשנה במסכת סנהדרין (דף פט ע"א) אומרת: "הכובש את נבואתו ... מיתתו בידי שמים". ואומרת על כך הגמרא (שם): "הכובש את נבואתו - כגון יונה בן אמת". בתלמוד ירושלמי (סנהדרין פרק יא) מופיעה על כך תוספת ביאור והרחבה:

והכובש על נבואתו. כיונה בן אמת. א"ר יונה: יונה בן אמת נביא אמת היה. את מוצא בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא [יונה א ב] "קום לך אל נינה העיר הגדולה וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני". אמר יונה: יודע אני שהגויים קרובים תשובה הן והריני הולך ומתנבא עליהם והם עושין תשובה והקב"ה בא ופורע משונאיהן של ישראל. ומה עלי לעשות - לברוח [שם ג] "ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה" וגו'.

בתהליך קידוש הכוהנים, ה' אמר להזות מדם האיל על אוזן אהרן ועל אוזן בניו, על יד אהרן ויד בניו ועל רגל אהרן ורגל בניו (שמות כט, כ) בביצוע (ויקרא ח, כג-כד) משה משנה את הסדר ומזה על אהרן כולו ורק אח"כ על בניו. כמו כן, הגמרא אומרת (שבת דף פז.): "שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא עמו: הוסיף יום אחד מדעתו, ופירש מן האשה, ושבר את הלוחות".

אם כן, גם יונה הנביא העדיף להיכנס להגדרה של "הכובש את נבואתו" החייב מיתה בידי שמים, והעיקר שלא לעשות פעולה שיתכן ותגרום לקטרוג על עם ישראל¹². וכך מובא בילקוט שמעוני (פרשת כי תשא רמז שצג על הפסוק "ועתה אם תשא חטאתם" [שמות לב, לב]):

רבי נתן אומר לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר שאוני והטילוני אל הים, וכן אתה מוצא באבות ובנביאים שנתנו נפשם על ישראל. במשה הוא אומר ועתה אם תשא חטאתם ואם ככה את עושה לי, בדוד הוא אומר ויאמר דוד אל ה' הנה אנכי חטאתי ואלה הצאן מה עשו וגו':

אם כן, מצאנו שחז"ל ערכו השוואה בין התמסרותו של יונה לעם ישראל לזו של משה רבנו¹³, וכמו שראינו במשה שהעדיף לוותר על כל ענייניו האישיים, בעולם הזה ובעולם הבא, לטובתם של ישראל, כך נהג גם יונה.

ת. אסתר המלכה

רעיון דומה מוצאים אנו אצל אסתר המלכה. כאשר מרדכי מבקש ממנה שתדבר עם אחשוורוש בכדי לבטל את מחשבת המן, אומרת אסתר (אסתר פרק ד, יא): שמי שבא אל המלך "אֶשֶׁר לֹא יִקְרָא, אַחַת דָּתוֹ לְהַמִּית... וְאֲנִי לֹא יִקְרָאתִי לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם". מרדכי שולח חזרה לומר לאסתר (שם פסוק יד) "כִּי אִם הַחֲרָשׁ תִּחְרָשִׁי בְּעַת הַזֹּאת רָחוּ וְהַצֵּלָה יֵצְמוֹד לְיְהוּדִים מִמְּקוֹם אַחֵר וְאֶתְּ וּבֵית אֲבִיךָ תִּאֲבְדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם לְעַתְּ כֹּזֵאת הַגִּעַת לְמַלְכוּת". אסתר משתכנעת, והיא מבקשת ממרדכי לכנס את העם ולצום ואחר זאת היא תלך לאחשוורוש והיא מסיימת ואומרת (שם פס' טז): "וְגַבְרֵן אֲבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶשֶׁר לֹא כָדַת וְכֹאֶשֶׁר אֲבָדְתִּי אֲבָדְתִּי".

מהו פשר האבדה הכפולה עליה מדברת אסתר "וכאשר אבדתי אבדתי"? רש"י (שם) בשם המדרש כותב: "כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך, שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי, אני אסורה לך". כלומר, שאסתר הייתה יתומה ואיבדה את הוריה, וכעת היא תאבד גם את בעלה מרדכי, כאשר תלך להיבעל לאחשוורוש מרצון.

אך, יש המפרשים שהאבדה הכפולה מתייחסת לאיבוד העולם הזה והעולם הבא. אומרת אסתר, אם אבוא אל המלך "אשר לא כדתי" והוא לא יהיה מעוניין בי, אז הרי ש"אחת דתו להמית" ואבד את חלקי בעולם הזה. אך אם אחשוורוש כן יהיה מעוניין בי, הרי שאני עלולה לאבד את חלקי בעולם הבא בכך שנבעלתי לגוי מיוזמתי¹⁴. כלומר, שאסתר מוכנה לא רק למות ולמסור את נפשה לצורך הצלת כלל ישראל, אלא היא אף מוכנה למסור את נשמתה ולאבד את חלקה בעולם הבא, בשביל טובתם של ישראל!

ט. דברי סיום

פתחנו את מאמרנו בדברי היחתיים סופרי על אברהם אבינו, על כך שאברהם "השליך עצמו מנגד" והקריב את דרגתו הרוחנית עבור עבודתו למען ההשפעה והחינוך של הכלל. היחתיים סופרי מציינים שזו היתה גם מידתו של אהרן הכהן שהיה "אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" ובוודאי העבודה בקירוב הבריות לתורה באה על חשבון ההתקדמות האישית שלו עצמו. על פי יסוד זה הוא מוסיף, שמכיוון שתפקיד הכהנים הוא ללמד תורה את העם "יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל", לכן על כל שבט הכהנים לנהוג במידה זו של ויתור עצמי לטובת הכלל. הוא מדייק זאת גם מדברי הרמב"ם בעניין קידוש השם (הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה יא):

ולא ירבה בארוחות עמי הארץ וישיבתן, ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפני משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה' ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

¹² יש לציין שחז"ל אומרים שיונה בן אמייתי היה בן האלמנה הצרפתית שהחיה אליהו (ילקוט שמעוני, יונה, רמז תקט). מעניין שאלהו הנביא שקטרוג על עם ישראל באומרו (מלכים א פרק יט) "קָמָא קְנָאֲתִי לְה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתֶךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" ועל כך הועבר מלהיות נביא (עיינין שיר השירים רבה (וילנא) פרשה א, "אין הקדוש ברוך הוא רוצה במי שאומר דילטוריא על ישראל") ונצטווה למנות את אלישע תחתיו, הוא מחיה את בן הצרפתית שמתקן זאת, ויונה עצמו פועל בצורה הפוכה לגמרי מאליהו, הוא מסרב ונמנע מלגרום לקטרוג על עם ישראל.

¹³ עיינין עוד בעניין זה על יונה הנביא בספרו של מו"ר הרב אברהם ריבלין שליט"א "יונה נבואה ותוכחה" עמ' 65-62.

¹⁴ עיינין בתורה שלמה שם אות סז ובהערה שם שמביא פירוש ר"נ בעל 'מאור האפלה' "כאשר אבדתי אבדתי" – בעולם הזה ולעולם הבא.

כלומר, שלמרות שההתרחקות המוחלטת מעמי הארץ עשויה להועיל לרמתו הרוחנית של הצדיק, אין לו להתנהג כך, אין לו להתרחק הרבה ועליו להיות מעורב עם האנשים ולהשפיע עליהם.

ה'יחתם סופר' מוצא רמז לכך ממה שנאמר בתורה בעניין בגדי הכהונה - "ולבש הכהן מדו בד" (ויקרא ו, ג). אמנם ה'מידה' והנטייה הטבעית של הכהן הוא "מדו בד" - להתבודד ולעבוד על רמתו הרוחנית, על כן מצווה התורה "ולבש הכהן מדו בד" - כלומר, עליו להלביש ולכסות מידה זו של "בד", של הרצון להתבודד ועליו להיות מעורב בדעת עם הבריות.

נראה להוסיף בהקשר לזה ולהביא את דברי הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל בנוגע לשבט לוי (פרק יג הלכה יב):

ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר ברוך ה' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך.

כלומר, שהלויים אינם אנשים פרטיים, הם חיל ה'. תפקידים לשרת את ה' ולשרת את עם ישראל. כמובן, השירות של עם ישראל על ידי שהם מלמדים אותם את דרך ה' ואת משפטי התורה, ודאי שזה עלול לבוא על חשבון ההתקדמות הרוחנית של עצמם.

בהלכה הבאה (שם) כותב הרמב"ם:

ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבודו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשה האלוקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים...

כפי שראינו לעיל, אהרן הכהן זכה לכהונה הגדולה בזכות הקרבתו האישית לטובת כלל ישראל, פנחס זכה אף הוא לכהונה הגדולה בזכות הקרבתו האישית לטובת כלל ישראל. גם כאן כותב הרמב"ם שכל אדם שמוכן לקחת על עצמו את התפקיד "לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבודו", וכפי שראינו בהלכה הקודמת, תפקיד זה כולל את הצורך "להורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים". והרי כפי שראינו לימוד והשפעה על הרבים תמיד כרוכים בהקרבה אישית ובויתור מסוים על דרגות רוחניות. ממילא מובן שמי שעושה זאת, הרי הוא הולך בדרכם של אהרן ופנחס וממילא גם הוא "יזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים".

מתפללים אנו שלוש פעמים ביום "השיבה שופטנו כבראשונה ויועצנו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה" - כשזוכה למנהיגים כמו הדמויות עליהם למדנו, מנהיגים שכל מגמתם ועניינם הינו רק הדאגה לטובת הכלל, ומוכנים לשם כך לוותר על כל ענייניהם האישיים, הגשמיים והרוחניים, הרי שאז יחסנו מאתנו הרבה סבל ובעיות - "והסר ממנו יגון ואנחה".

יהי רצון שזוכה לכך במהרה בימינו!